

Век Жозеа Сарамага

Након једног сукоба књижевника из југословенских земаља на Конгресу Међународног ПЕН центра, одржаном у Сантијаго де Компостели, септембра 1993. године, Сарамаго бележи: „И после ми кажу да претерујем када тврдим да човеку нема лека...”

НОБЕЛОВЦИ

Милош Ђирић

Обележавање сто година од рођења неког значајног писца несумњиво је леп повод за осврт на његово дело, али сама чињеница да је прошло толико времена од прослављаног тренутка махом подразумева да тај аутор више није жив и отуда не може ништа више казати. То је само делимично тачно. Са том тврдњом у вези, португалски књижевник Жозе Сарамаго, рођен 1922. године у месту Азињага, поимао је књигу на особен начин. Књижевно дело је „знак једне особе”, односно његовог аутора. Другим речима, читалац преко књиге заправо сусреће њеног писца, тачније, човека који попут других људи има одређене страхе, наде, идеје. Књига није толико аутономни физички предмет, колико место повезивања две особе. И данас, на тај начин, вероватно највећи од свих романописаца који су стварали на португалском језику може да нам одговори на питања која нас занимају или барем понуди друштво и подели са нама један простор изузетне имагинације и људскости.

Први роман и уопште свој књижевни првенац *Земља треха*, који је требало да буде насловљен *Удовица*, објавио је 1947. године. Двадесет година је прошло до публикавања наредног, чији је назив *Приручник о сликању и писању* и који има елементе аутобиографског. Након дуже паузе на пољу романописања, објавиће низ романа до своје смрти

2010. године. Колико једно књижевно дело, попут моћног говорника, може да делује на јавност сведочи случај *Јеванђеља по Исусу Христу*.

Након што је тај роман постао жртва цензуре португалске владе, Сарамаго се почетом 1993. године демонстративно одселио из Лисабона – града у који се његова породица доселила не дуго пошто се родио и који је величанствено портретисао у неким од својих најбољих романа – на острво Лансароте, део Канарског архипелага, на коме ће провести остатак свог века. Примећено је да Сарамагови романи имају необичне наслове, на шта већ указују термини присутни у претходно поменутих – „приручник” и „јеванђеље”.

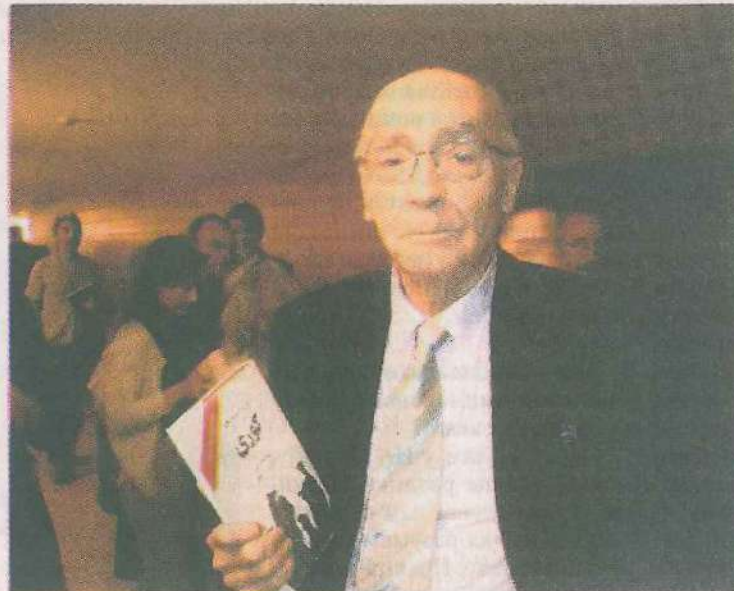
Став према рату у Југославији

Један од његових најпознатијих не зве се *Слејило*, како је овде преведено, него *Есеј о слејилу*. Та дефектолошка алегорија с краја 20. века, језива је слика човекове природе и међуљудских односа у једном замишљеном друштву у којем се препознајемо. Реч „оглед” указује да се дела у чјим насловима се налази, не могу посматрати чисто као књижевна фикција, него и као промишљање њиховог аутора о свету и времену у којем живи.

Наравно, Сарамагов опус није сводив на романескни жанр, што не значи да његово укупно дело нема одређене стабилне мотиве и не представља јединствену целину. Једна од тема збирке прича *Лажни предмети* јесте брисање разлике између ствари и људских бића. Критика отуђења у сржи је Сарамагове поетике.

Велика је привилегија што готово све Сарамагове романи, поред још неких његових дела, можемо читати на српском језику у извршним преводима. Још 1997. године Јасмина Нешковић превела је *Годину смрти* Рикарда Реиша, а Дејан Тиаго Станковић *Седам Сунаца* и *Седам Месецина*. Нажалост, наш простор Сарамаго спомиње само по трагичним стварима. Тих деведесетих година, када су овде, дакле, објављивани први преводи његових дела, Сарамаго у

Свескама из Лансаротеа пише о рату у Југославији. Са једне стране, у тим својим дневничким записима примећује да постоји равнодушности спрам онога што се тада дешава на југоисточном крају Европе и поводом тога говори о кратковидности Европске уније. Након једног сукоба писца из југословенских земаља на Конгресу Међународног ПЕН центра одржаном у Сантијаго де Компостели септембра 1993. године, бележи: „И после ми кажу да претерујем када тврдим да човеку нема лека...” У белешци од 12. марта 1994. пише да је на једном скупу у Кружо-

Жозе Сарамаго Фото Wikimedia Commons/CC BY SA 4.0

ку лепих уметности у Мадриду од њега тражено да се определи на чијој је страни у рату у Босни и Херцеговини, што је дочекао веома негативно. Одбио је то да уради, јер је сматрао да није довољно упознат са разлозима тог рата. Сукоб у Босни и Херцеговини један је од догађаја зашто је 20. век назвао проклетим.

Федерација са Шпанијом

Чини се да постоје јаки разлози симболичке природе зашто је Сарамаго одабрао Канарска острва за место свог добровољног егзила и ко-

начног дома. Тај је архипелаг део шпанске државе. Португалски писац је бранио идеју о културном јединству ибериских народа и чак је говорио о могућности настанка једне државе или политичке уније, која би се звала Иберија.

Сматрао је да би свест о таквом јединственом идентитету била добра основа за отпор покушају успостављања англоамеричке и германске хегемоније над тим простором. У једном разговору објављеном у додатку *Магазин*, дневног листа *Ла Вангардија*, 8. јануара 2006. године, Сарамаго каже да не треба превидети ризик да Португалија

као држава нестане и наводи пример Југославије. Потом додаје да би прављење федерације са Шпанијом могло користити његовој земљи. Израз тих рефлексија је *Камени сплав*. Наиме, у том роману Иберијско полуострво се одломало од остатка Европе и кренуло да плута по Атлантском океану. Сарамаго је термином „трансиберизам” означио идеју према којој Португалија и Шпанија треба да се окрену ка ваневропским земљама са којима су историјски и културно повезане. Положај острва Лансароте управо представља место такве близине и писац га назива својим „каменим сплавом”.

Овај дугогодишњи члан Комунистичке партије Португалије скептично је тврдио да књижевност не мења друштво и уопште људски род. Књижевна и уметничка дела немају толики домет, њихов утицај је ограничен и делују на појединце. Говорио је да би свет био исти да се писци и

песници које сматрамо великим нису родили. У књизи *Разговори са Жозеом Сарамагом* Карлоша Реиша читамо: „Погледајмо: толико створене лепоте, толико узлета маште и мисли за које је Човечанство било способно кроз све ове миленијуме и, у основи, ништа се није променило.” Песимизам тих речи мора се уважити и поштовати, али питање је да ли би свет данас био исти да Сарамаго никада није постојао и да није одлучио да посвети живот писању. Његова дела у стању су да нас потакну да се загледамо и у оно што не видимо.